

**HOMOSEKSUELE IDENTITEIT
TUSSEN ZIEKTEGESCHIEDENIS EN AUTOBIOGRAFIE:
RICHARD VON KRAFFT-EBING EN ZIJN STIEFKINDEREN DER NATUUR**

Harry Oosterhuis

Abstract

As the author of the famous *Psychopathia sexualis* (1886), the German-Austrian psychiatrist and sexologist Richard von Krafft-Ebing (1840-1902) played a key role in the medical construction of the modern concept of (homo)sexuality. The contention that medical theories, such as Krafft-Ebing's, brought about the construction of perversions and sexual identities, does not mean that these were invented from nothing. The making of sexual subjects should not be seen as the result of medical interference with deviance only. Medicalization can be viewed as a process in which new meanings were attached to existing behaviours, feelings and self-understanding. Case histories and autobiographies of Krafft-Ebing's patients show these new meanings evolved in the context of existing social practices and with the collaboration of the people concerned. They often furnished psychiatrists with the life stories and sexual experiences on which medical explanations were grounded.

'Obgleich ich befürchten muss, möglicherweise durch mein Schreiben Ew. Hochwohlgeboren lästig zu fallen - sprechen Sie ja im Vorwort zu Ihrer "Psychopathia sexualis" von "Zahllosen Zuschriften solcher Stiefkinder der Natur" - unternehme ich es dennoch mich vertrauensvoll an Sie zu wenden in der Hoffnung des Laien vielleicht einiges dem Gelehrten berichten zu können, was nicht ganz ohne Interesse: auch das Unscheinbarste kann am rechten Ort Bedeutung gewinnen und dem Auge des Forschers von Wert sein.'
(Freiherr von R. aan Krafft-Ebing 1900)

Met deze woorden richtte een Letse baron, Von R., zich in 1900 tot de vooraanstaande Weense psychiater Richard von Krafft-Ebing, die met zijn *Psychopathia sexualis* internationale vermaardheid genoot als deskundige op het gebied van de seksuele psychopathologie. De brief van de jongeman bestaat grotendeels uit een zelfbespiegeling. Hij is behept met homoseksuele en masochistische neigingen en zijn leven wordt beheerst door zijn innerlijk strijd met zijn niet te bedwingen seksuele aandrang. Nauwgezet beschrijft hij hoe deze aandriften zich al op zijn tiende jaar openbaarden in zijn voorliefde voor bepaalde lectuur, in de wellustgevoelens die bepaalde sadistische spelletjes opriepen - omdat

hij te fijngevoelig was om dieren te kwellen, hield hij zich bezig met het 'onthoofden' van bloemen - en in zijn wensdroom zich te laten vernederen door zijn mannelijke ondergeschikten. Allerlei omstandigheden die licht zouden kunnen werpen op zijn aberratie, onderwerpt Von R. aan een minutieuze analyse: zijn jeugd en puberteit, zijn fantasielevens, zijn strijd tegen de zelfbevlekking, zijn gemoedsgesteldheid, ethische opvattingen, intellectuele vermogens en zijn lichamelijke en geestelijke gezondheid. Speculaties over de oorzaak van zijn aanleg ontbreken niet in de levensbeschrijving. Aan erfelijke belasting kan het volgens Von R. niet liggen, ook al komen in een zijtak van de familie enige gevallen van 'geestelijke overspannenheid' voor. Behoudens een lichte vorm van nervositeit die, zo hij aanneemt, samenhangt met zijn abnormale gevoelsleven, voelt hij zich gezond. Een verklaring voor zijn gebrek aan seksuele belangstelling voor vrouwen meent hij te vinden in het feit dat hij tot zijn veertiende jaar nauwelijks gelegenheid heeft gekregen met vrouwen om te gaan.

Opvallend is de vorm waarin Von R. zijn levensgeschiedenis heeft gegoten. De linker marge van het briefpapier zijn van korte notities voorzien ten einde de structuur van zijn verhaal en de functie van elke passage te onderstrepen. Het lijkt erop dat Von R. met dit afstandelijk commentaar zijn hoogstpersoonlijke bekentenis aan een min of meer objectieve analyse heeft onderworpen. Von R.'s brief vertoont opmerkelijke overeenkomsten met de psychiatrische ziektegeschiedenissen van Krafft-Ebings patiënten. Zijn aantekeningen in de marge lijken op de notities van Krafft-Ebing bij de door diens assistenten opgetekende levensbeschrijvingen, anamneses en ziekteprocessen.¹ Met zijn deskundige commentaar zorgde Krafft-Ebing voor de medische diagnose en bracht hij het bijzondere individuele geval onder in zijn generaliserende classificatiesysteem. Als een van de toonaangevende klinische psychiaters van zijn tijd genoot hij faam vanwege zijn uitgebreide ziektegeschiedenissen. Hoewel hij de invloed van de natuurwetenschappelijke richting in de psychiatrie had ondergaan, classificeerde hij geestesziekten niet zozeer aan de hand van fysiologische kenmerken, maar veeleer op basis van interpretatie van de uitingen van patiënten. Naast ziektegeschiedenissen publiceerde hij ook autobiografieën van zijn patiënten.

De levensbeschrijving van Von R. weerspiegelt qua vorm en inhoud de psychiatrische casuïstiek. In feite schreef hij zijn eigen ziektegeschiedenis en diagnosticeerde hij zichzelf. Alles wijst erop dat Von R. zich het medische begrippenkader eigen had gemaakt, zijn levensbeschrijving in het keurslijf van het psychiatrische analysemodel perste en zijn lot in handen van de psychiater legde. Deze autobiografische zelfbespiegeling lijkt exemplarisch voor wat Michel Foucault en anderen als de 'medicalisering' van seksualiteit hebben gekarakteriseerd. (Foucault 1984, vgl. Davidson 1987 en 1990, Hekma 1987, Weeks 1981) Seksualiteit is volgens Foucault een negentiende-eeuwse medische uitvinding: pas toen artsen de afwijkingen van het geslachtsleven in kaart brachten, ontstond seksualiteit als aparte categorie. In het medische vertoog werden uiteenlopende

¹ Een groot aantal originele ziektegeschiedenissen trof ik aan in het particuliere archief van de familie Krafft-Ebing. (Nachlass Krafft-Ebing)

gevoelens, verlangens en gedragingen als seksueel bestempeld en werden ze, als ze maar op enige wijze iets abnormaals vertoonden, een kwestie van ziekelijke geaardheid. Hoewel Foucault zich uitdrukkelijk heeft gekeerd tegen de gedachte dat de medische wetenschap de seksualiteit heeft onderdrukt - er is eerder sprake van een constructie - spelen macht en disciplineren een belangrijke rol in zijn interpretatie. Seksualiteit werd in de negentiende eeuw een belangrijk aangrijpingspunt om maatstaven omtrent normaliteit en gezondheid te definiëren en macht uit te oefenen over het individu en het collectief. De psychiatrische bemoeienis met seksualiteit is vaak gekarakteriseerd als een betreuenswaardige medische kolonisatie: wat eerder als zondig en crimineel werd veroordeeld, werd nu onder het mom van wetenschappelijke objectiviteit als ziek gebrandmerkt. Historici hebben Krafft-Ebing dan ook afgeschilderd als een overtuigd tegenstander van seksuele bevrijding en een typische verdediger van de christelijke en burgerlijke moraal. (Weeks 1981, 145; Szasz 1980, 19-20; Johnston 1973, 233; Mosse 1988, 18, 23; Mosse 1985, 10-11, 29)

Deze interpretatie staat op gespannen voet met de wijze waarop tijdgenoten en direct betrokkenen als Von R. Krafft-Ebing's werk lasen. Von R. liet duidelijk doorschemeren dat *Psychopathia sexualis* voor opluchting had gezorgd, omdat duidelijk werd dat

'... ich nicht das Einzige "Stiefkind der Natur" [bin]. (...) Ich hätte es früher nie geglaubt, dass mein Stolz sich jemals zu diesen Confessionen entschliessen werde, erst Ihr Werk hat mir die Augen geöffnet, die Welt und mich nicht mehr im grauen Lichte der Verachtung erscheinen lassen und, beruhigend und rehabilitierend, mir Vertrauen eingeflösst ... ' (Freiherr von R. aan Krafft-Ebing 1900)

Uit de brieven en autobiografieën die Krafft-Ebing regelmatig ontving van lezers van *Psychopathia sexualis*, blijkt dat Von R. niet de enige was die zijn hoop op Krafft-Ebing had gevestigd. 'Ein schwer Leidender wendet sich an die gutiger and grosse Hilfe Ihren Wissenschaft ...', schreef een andere man in 1899.

'Es wird mir unendlich schwer mich zu offenbaren, und ich kann es auch nur Ihnen gegenüber, Ihnen allein auf der ganzen Welt, denn ich weiss aus Ihren Werke "Psychopathia sexualis", dass ich nicht ganz Fremdes sagen werde.' (G.P. aan Krafft-Ebing 10-3-1899)

Menigeen die zich tot Krafft-Ebing richtte - veel brieven werden gepubliceerd in diens *Psychopathia sexualis*, waarvan vanaf 1886 steeds nieuwe en uitgebreide edities verschenen - uitten zich op vergelijkbare wijze. Een arts die zich psychisch en fysiek als een vrouw voelde, liet aan Krafft-Ebing weten dat diens werk hem moed had gegeven.

'... ich hatte allen Halt verloren und betrachtete mich nur mehr als ein Scheusal, vor dem mir selber ekelte; da gewann ich durch Ihre Schriften wieder Mut und beschloss, der Sache auf den Grund zu gehen und einen Rückblick auf meinem Leben zu werfen, falle das Resultat aus, wie es immer

wolle. (...) Ich hoffe nach der Lektüre Ihrer Schriften, dass ich ... mich doch zu den Menschen rechnen darf, welche nicht bloss Verachtung verdienen.'
(Krafft-Ebing 1890, 79)

Hoe moeten deze uitlatingen worden geduid? Lieten deze mensen zich manipuleren door de macht van de psychiatrie en zaten ze gevangen in het web van het medisch vertoog? De vergaande implicatie van Foucaults interpretatie is dat voor omstreeks 1870 homoseksuelen (en dus ook heteroseksuelen), masochisten, fetisjisten en wat dies meer zij niet bestonden, eenvoudig niet *konden* bestaan, omdat de medische benamingen voor perversies nog niet voorhanden waren. Deze redenering is wellicht te verdedigen, maar het probleem is dat nogal gauw de conclusie is getrokken dat nieuwe seksuele categorieën in eerste instantie louter hersenspinsels waren van artsen die zich een gebied toeëigenden dat tot dan toe het domein van kerk en rechtspraak was geweest. In een dergelijke interpretatie is het individu effect van en ondergeschikt aan de disciplinerende werking van wetenschappelijke kennis en therapeutische praktijken. Voorzover de betrokkenen aan bod komen, wordt verondersteld dat zij niet veel anders kunnen dan zich spiegelen aan de medische categorieën. De geleefde werkelijkheid van de individuen op wie de medische theorieën betrekking hadden, heeft weinig aandacht gekregen en daardoor is de verhouding tussen wetenschappelijke interpretatie en zelfervaring wellicht te eenzijdig belicht.² Aan de hand van ziektegeschiedenissen en autobiografieën van Krafft-Ebings homoseksuele patiënten wil ik in dit artikel aandacht vragen voor het perspectief van de betrokkenen. Wie waren zij? Hoe kwamen zij bij de psychiater terecht? Wat voor verhalen vertelden zij en beïnvloedden deze de medische theorievorming? Hoe verhiel de medische wetenschap zich tot de geleefde werkelijkheid?

De faam van Richard von Krafft-Ebing (1840-1902) is in de twintigste eeuw overvleugeld door Sigmund Freud, maar in zijn tijd behoorde deze Duits-Oostenrijkse psychiater wereldwijd tot de toonaangevende deskundigen op het gebied van de seksuele pathologie. Zijn *Psychopathia sexualis* was een van de eerste systematische classificaties en verklaringen van seksuele perversies. (Krafft-Ebing 1886) Het werk, dat tussen 1886 en 1924 zeventien drukken beleefde, in zeven talen werd vertaald en waarvan ook daarna tal van edities verschenen, was rond de eeuwwisseling een van de meest gezaghebbende medische handboeken op het gebied van seksualiteit. Aan de hand van een zich over de jaren gestaag uitbreidend aantal ziektegeschiedenissen beschreef, benoemde en classificeerde Krafft-Ebing systematisch de meest uiteenlopende perversies van het geslachtsleven. In het fin-de-siècle brachten ook andere vooraanstaande psychiaters in met name Frankrijk en Duitsland seksuele afwijkingen in kaart, waarbij de benamingen en classificaties zeer uiteenliepen. Krafft-Ebings taxonomie, die rond

² Müller (1991) en Hansen (1992) hebben al eerder gewezen op de betekenis van de wisselwerking tussen autobiografische bekentenissen en medische theorievorming voor het ontstaan van de homoseksuele identiteit.

1890 zijn definitieve vorm kreeg, werd uiteindelijk toonaangevend. Hij maakte een onderscheid tussen kwantitatieve en kwalitatieve afwijkingen. De eerste bestonden uit respectievelijk overmatige, gebrekkige of ontbrekende, en vóór de puberteit of tijdens de ouderdom optredende seksuele aandrang. De kwalitatieve aberraties, dat wil zeggen alle niet op de voortplanting gerichte seksualiteit, golden als de eigenlijke perversies. Vanaf zijn eerste publikatie op het terrein van de seksuele psychopathologie in 1877 kreeg vooral de 'conträre Sexualempfindung' (inversie) veel aandacht, maar rond 1890 vond met de introductie van fetisjisme, sadisme en masochisme een belangrijke uitbreiding van zijn taxonomie plaats. (Krafft-Ebing 1877 en 1890) Hoewel in *Psychopathia sexualis* ook tal van andere afwijkingen de revue passeerden, zoals satyriasis, nimfomanie, exhibitionisme, voyeurisme, bestialiteit, pederastie, necrofilie, pedofilie, gerontofilie en scatologie, beschouwde Krafft-Ebing sadisme, masochisme, fetisjisme en inversie als de elementaire perversies.

In het traditionele christelijke en juridische interpretatiekader golden seksuele handelingen die afweken van het 'natuurlijke' doel, de voortplanting, als immorele wilshandelingen. De verschuiving van zondig en misdadig gedrag naar ziekelijke geaardheid was kenmerkend voor de medisch-psychiatrische bemoeienis met afwijkende seksualiteit in de tweede helft van de negentiende eeuw. Krafft-Ebing's belangstelling voor seksuele afwijkingen hing samen met zijn activiteiten op het gebied van de forensische psychiatrie: het streven naar een op basis van psychiatrische inzichten gedifferentieerde juridische beoordeling van delinquenten. De door het strafrecht veronderstelde wils- en keuzevrijheid van de mens konden door psychische stoornissen beperkt en verhinderd worden, zo betoogde Krafft-Ebing. In geval van twijfel aan de toerekeningsvatbaarheid van verdachten zou de rechter het deskundige advies van een psychiater moeten inroepen en in het vonnis met diens bevindingen rekening dienen te houden. Volgens Krafft-Ebing, die zowel in Oostenrijk als Duitsland regelmatig als getuige-deskundige in strafprocessen optrad, was medische expertise bij uitstek van belang voor de beoordeling van zedelijkheidsdelicten. Veel seksuele wandaden waren in zijn redenering niet zozeer misdadig als wel symptomen van een pathologische constitutie. 'Perversie', een in de persoonlijkheid verankerde geaardheid moest onderscheiden worden van 'perversiteit', dat wil zeggen louter immorele daden. Onder invloed van geestelijke stoornissen kon de seksuele drift zich uiten in dwanghandelingen, waartegen het zedelijke bewustzijn het moest afleggen. Zedelinquenten waren in feite vaak patiënten en ze hoorden eerder in de psychiatrische inrichting dan in de gevangenis thuis.

Tot omstreeks 1870 was de medische bemoeienis met seksualiteit voornamelijk in handen van gerechtelijk geneeskundigen die tot taak hadden het fysieke bewijs van zedenmisdrijven te leveren. Hun aandacht ging uit naar de lichamelijke symptomen en voor zover zij een verband legden tussen geslachtsorganen, zenuwstelsel en hersenen, veronderstelden zij in het algemeen dat verkeerde seksuele gedragingen zoals onanie, hersenverweking en zenuwaandoeningen tot *gevolg* hadden. Toen psychiaters zich steeds meer met seksualiteit gingen bezighouden, werd dit causale verband omgekeerd. Aangezien zij er niet in slaagden aberraties terug te voeren op zichtbare afwijkingen van het lichaam, veronderstelden ze dat geestesziekte, in het bijzonder 'insania moralis', de *oorzaak*

van pervers gedrag moest zijn. De gerechtelijk geneeskundige Johann Ludwig Casper was omstreeks het midden van de negentiende eeuw de eerste in Duitsland die de kenmerken van 'sodomie' niet meer in het lichaam, maar in de geest zocht en sprak van 'hermafroditisme van de ziel'. Volgens het natuurwetenschappelijke model dat de toon aangaf in de psychiatrie van de tweede helft van de negentiende eeuw, waren seksuele perversies evenals geestesstoornissen in het algemeen terug te voeren op een aantasting van de hersenen en de zenuwen. Weliswaar erkende Krafft-Ebing dat perversies door verleiding, verkeerde gewoonten of slechte voorbeelden aangeleerd konden zijn, maar erfelijk belasting vormde volgens hem de hoofdoorzaak. Hij was in het Duitse taalgebied een van de belangrijkste aanhangers van de degeneratieleer van de invloedrijke Franse medicus B.A. Morel die beweerde dat lichamelijke en geestelijke afwijkingen overerfelijk waren en van generatie op generatie steeds verder ontaardden. Naast degeneratie waren nervositeit en neurasthenie sleutelbegrippen in Krafft-Ebings verklaring van perversie. Het hectische levenstempo in de moderne stedelijke maatschappij leidde tot een te zware belasting van het zenuwstelsel en aldus verworven zenuwaandoeningen konden aan het nageslacht worden doorgegeven.

Ondanks deze biologische benadering kregen de fysiologische aspecten van seksualiteit relatief weinig aandacht in Krafft-Ebings werk. Hoewel hij regelmatig schedels mat, in een aantal ziektegeschiedenissen melding maakte van hersen-anatomisch onderzoek en de geslachtsorganen van zijn patiënten regelmatig inspecteerde - het leverde zelden iets bijzonders op -, is het de vraag in hoeverre zijn neurofysiologische verklaring van afwijkingen in termen van erfelijke belasting en degeneratie relevant was voor zijn definitie en analyse van perversie. Uit zijn casuïstiek kwam naar voren dat hij perversie beschouwde als functionele afwijking van het seksuele instinct: weliswaar was de werking van de drift fysiologisch te onderzoeken als een samenspel van hersenorganen, zenuwstelsel en geslachtsorganen, maar het instinct op zichzelf situeerde hij niet zozeer in het lichaam als in de persoonlijkheid. (Vgl. Davidson 1987) In zijn casuïstiek ging het om de subjectieve beleving, mentale voorstellingen, gevoelens, fantasieën en dromen. Hij moest vooral afgaan op wat zijn patiënten hem, al dan niet uit zichzelf, vertelden; vandaar dat hij hen in zijn ziektegeschiedenissen regelmatig aan het woord liet en vandaar het belang van autobiografische zelfbekenissen voor zijn werk. Net zo min als lichamelijke kenmerken was uiterlijke gedrag doorslaggevend voor de diagnose: innerlijke drijfveren stonden centraal in Krafft-Ebings werk.

Deze beschouwing van seksualiteit als een psychologisch verschijnsel en nauw daarmee verbonden, de koppeling van het seksuele verlangen aan persoonlijke identiteit, komen duidelijk naar voren in Krafft-Ebings begrip van van homoseksualiteit, in die tijd vaker aangeduid als uranisme en inversie ('conträre Sexualempfindung'). De toenmalige betekenis van homoseksualiteit verschilt wezenlijk van wat wij er nu onder verstaan. In zijn taxonomie plaatste hij haar tussen verschillende gradaties van psychoseksuele 'sekseverwarring'. Waar zij nu primair verwijst naar seksuele objectkeuze, was de voorkeur voor het eigen geslacht volgens Krafft-Ebing een afgeleide van een 'omgekeerde' geslachtsidentiteit. Geïnverteerde mannen werden aangetrokken tot andere (mannelijke) mannen omdat hun 'geslachtsgevoel' zich onafhankelijk van de lichaamsbouw in vrouwelijke richting had ontwikkeld. Hoewel Krafft-Ebing uitgebreid inging op embryologisch

onderzoek dat aantoonde dat zowel geslachtsorganen als hersenschors van oorsprong tweeslachtig waren, definiëerde hij inversie als een vorm van psychoseksuele hermafrodisie: voelen, denken en karakter kwamen niet overeen met de primaire en secundaire geslachtskenmerken. Het ging om een discrepantie tussen het lichaam en een 'psychoseksueel centrum', waarvan het bestaan alleen kon worden aangetoond aan de hand van psychische processen.

Aanvankelijk baseerde Krafft-Ebing zijn taxonomie en nosologie op een klein aantal, min of meer extreme voorbeelden die meestal waren ontleend aan de bestaande forensische en medische literatuur. In zijn eerste artikel over seksuele psychopathologie waarin hij veel aandacht aan inversie schonk, merkte hij op dat het aantal ziektegeschiedenissen eigenlijk nog te klein was om definitieve conclusies te trekken. (Krafft-Ebing 1877) In de jaren tachtig vergrootte hij zijn casuïstiek op het gebied van inversie. Deze perversie zou de meeste aandacht in *Psychopathia sexualis* krijgen; vanaf de tweede editie (1887) droeg het boek als ondertitel *Mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung*. Zijn eigen observaties betroffen aanvankelijk vooral zedendelinquenten met wie hij als getuigdeskundige in contact kwam, en patiënten die in een psychiatrische inrichting of kliniek waren opgenomen. Aanvankelijk presenteerde hij vrij beknopte gevalsbeschrijvingen waarin wetenschappelijke distantie en medische terminologie overheersten, maar vanaf de jaren tachtig namen de ziektegeschiedenissen in omvang toe en veranderden ze van karakter. In toenemende mate liet Krafft-Ebing homoseksuelen zelf aan het woord; veel ziektegeschiedenissen bevatten fragmenten uit de brieven die ze aan Krafft-Ebing hadden gestuurd en sommige bestonden zelfs geheel uit levensbeschrijvingen.

Het veranderende karakter van Krafft-Ebings casuïstiek hing samen met de verschuivingen in de institutionele context van zijn psychiatrie, waardoor hij met verschillende groepen patiënten in aanraking kwam. Als hoogleraar aan de universiteiten van Graz (1872-89) en Wenen (1889-1902) was hij actief betrokken bij het proces waarin het wetenschappelijke zwaartepunt van deze medische specialisatie geleidelijk aan van psychiatrische inrichtingen naar universiteiten verschoof. Voor onderwijs- en onderzoeksdoeleinden had hij 'interessante' patiënten nodig. Toen hij erin slaagde de medische faculteit van de universiteit in Graz te bewegen tot de inrichting van een psychiatrische kliniek in het academische ziekenhuis, kreeg hij meer greep op de selectie van patiënten. Daarnaast had Krafft-Ebing een particuliere praktijk en stichtte hij in Graz een particulier sanatorium voor patiënten die aan nervositeit en neurasthenie leden. Hierdoor beschikte hij over een gevarieerd patiëntenbestand: terwijl de patiënten die hij in psychiatrische inrichtingen en klinieken behandelde hoofdzakelijk uit de lagere klassen afkomstig waren en deze aan min of meer ernstige geestesstoornissen leden, richtte hij zich met zijn particuliere praktijk en zijn sanatorium - niet zozeer een medische inrichting als wel een luxe kuuroord - op patiënten uit de gegoede burgerij en adel die aan minder ernstige en behandelbare kwalen zoals neurasthenie leden. De brieven en autobiografieën die hij ontving, waren over het algemeen afkomstig van hoogopgeleide, min of meer vermogende mensen, die voor het merendeel uit eigen beweging en vaak nadat ze kennis hadden genomen van zijn werk, contact met hem hadden opgenomen.

In zijn eerste publicatie over homoseksualiteit gaf hij aan dat de medische casuïstiek eigenlijk nog zeer beperkt was en dat er meer ziektegeschiedenissen nodig waren om zijn taxonomie en nosologie empirisch te onderbouwen. Begin jaren tachtig liet hij doorschemeren dat de strafbaarstelling van homoseksueel verkeer in Duitsland en Oostenrijk een belemmering vormde voor de betrokkenen om artsen te raadplegen en van informatie te voorzien. In zijn artikelen over inversie, die in toonaangevende medische tijdschriften verschenen, riep hij hen op contact met hem op te nemen en dat moet sommigen hebben aangezet tot het schrijven van brieven en levensbeschrijvingen. 'Sie wünschen die Biographie von verschiedenen Urningen', aldus richtte een academicus zich in 1885 tot Krafft-Ebing:

'Im Interesse der Wissenschaft nehme ich keinen Anstand, Ihnen im Folgenden eine möglichst genaue Selbstbiographie zu geben, in welcher ich mich bestreben werde, alle hier in Betracht kommenden Daten mit möglichster Objectivität zu geben.' (Krafft-Ebing 1885, 42-3)

In de jaren tachtig verzamelde Krafft-Ebing een groot aantal levensbeschrijvingen van mannen die ofwel direct contact met hem opnamen of hem per brief benaderden. Naast studenten geneeskunde en artsen ging het voornamelijk om bemiddelde kooplieden, ambtenaren, aristocraten, intellectuelen, schrijvers en kunstenaars. Terwijl Krafft-Ebing inversie in verband bracht met nervositeit, verwijfdheid en degeneratie, gaven velen te kennen dat ze een blakende gezondheid genoten en in fysiek opzicht niet van 'normale' mannen te onderscheiden waren. Dr. phil. G., wiens ziektegeschiedenis Krafft-Ebing in 1882 publiceerde, maakte bijvoorbeeld duidelijk dat hij zichzelf absoluut niet als zondaar of patiënt beschouwde. Integendeel, hij gaf aan dat hij zich gelukkig voelde, vooral omdat hij de mogelijkheid had regelmatig naar Italië te reizen waar gelijkgeslachtelijk verkeer niet strafbaar was. Onder verwijzing naar beroemde voorgangers als Plato, die volgens G. 'doch gewiss kein Schweinhund war', beweerde hij zelfs dat de gelijkgeslachtelijke liefde verre van minderwaardig was en gepaard ging met artistieke begaafdheid. (Krafft-Ebing 1882, 215-6) Anderen lieten zich in gelijke zin uit. Graaf Z., wiens ziektegeschiedenis ook in 1882 verscheen, en die door Krafft-Ebing als 'intellectuell gut begabt ..., ein offener, nobler Charakter' gekarakteriseerd werd, was

'weder unglücklich über die Verkehrung seiner Geschlechtsempfindung, noch vermag er sie als eine krankhafte zu erkennen. Er könne dies um so weniger, als er sich vom Umgang mit Männern sittlich gehoben, glücklich und erleichtert fühle. Wie könne das krankhaft sein, was einen Menschen glücklich mache und zu Schönem und Edlem begeistere! Sein einziges Unglück sei, dass gesellschaftliche Schranken und strafgesetzliche Bestimmungen der "naturgemässen" Entäusserung seines Triebs im Wege stehen. Das sei eine grosse Härte.' (Krafft-Ebing 1882, 213-4)

In hun brieven en levensbeschrijvingen gaven de over algemeen hoogopgeleide en vaak kosmopolitische mannen blijk van nauwgezette zelfanalyse en grote belesenheid: ze verwezen voortdurend naar literatuur en filosofie en ze waren op de hoogte van medische theorieën. Velen benadrukten dat hun seksuele gedrag niet immoreel of ziekelijk kon zijn omdat ze hun neiging als 'natuurlijk' en hun

seksuele ervaringen als weldadig beleefden. '... seit ich meiner urningschen Natur mehr freien Lauf lasse, bin ich glücklicher, gesunder und leistungsfähiger!', schreef een 48-jarige academicus aan Krafft-Ebing. (Krafft-Ebing 1885, 46) Een andere man die wegens 'tegennatuurlijke ontucht' was veroordeeld, was ervan overtuigd dat hij zich in moreel opzicht in het geheel niet schuldig hoefde te voelen, aangezien de wetgeving op dit punt tegen de natuur inging: '... aber ich habe nicht gefehlt gegen die Natur, tausendmal nein und damit fällt selbst ein Theil der anderen Schuld von mir und auf ein veraltetes Gesetz zurück ...' (Krafft-Ebing 1884, 4) Duidelijk kwam naar voren hoezeer urningen gebukt gingen onder de maatschappelijke veroordeling en de strafbaarstelling van homoseksualiteit, waardoor ze, uit angst voor uitstoting en chantage, gedwongen waren hun ware aard voortdurend te verbergen. Graaf Y. bijvoorbeeld, die Krafft-Ebing in 1882 raadpleegde, 'fühlt sich nicht unglücklich in seiner perversen Geschlechtsempfindung, aber dass

'ihm dieser höchste sexuelle Genuss aus gesellschaftlichen Gründen versagt ist, macht ihn oft ganz traurig, unglücklich, verbittert und steigert seine neurasthenischen Beschwerden.' (Krafft-Ebing 1884, 7)

Dergelijke verhalen moeten Krafft-Ebing te denken hebben gegeven. In 1884 leidde hij een met zes gevalsbeschrijvingen geïllustreerd artikel over inversie in met de opmerking dat het de taak van de wetenschap was om ziekte duidelijk van onzedelijkheid te onderscheiden, zodat zij zou bijdragen aan een lotsverbetering van de betrokkenen. (Krafft-Ebing 1884, 1-2) In de inleiding van de tweede druk van *Psychopathia sexualis* (1887) verklaarde hij dat enige rechtszaken, waarin de verdachten een schandelijke en hoogst onrechtvaardige behandeling ten deel was gevallen, reden was speciale aandacht te schenken aan deze ongelukkige 'stiefkinderen der natuur'. (Krafft-Ebing 1887², vi, 139) Verder was in het hoofdstuk over de juridische aspecten van gelijkgeslachtelijk verkeer een brief opgenomen van een hooggeplaatste man uit Londen, die Krafft-Ebing verweet dat hij vasthield aan het ziektedenken.

'So sehr ich also glaube, dass die von Ihnen vertretene Ansicht eine für uns möglichst vortheilhafte ist, so vermag ich doch im Interesse der Wissenschaft das Wort "krankhaft" nicht so ohne Weiteres zu acceptieren ... '

Psychische klachten waren weliswaar wijdverbreid onder urningen, zo zette de man uiteen, maar de ervaring had hem geleerd dat de oorzaak niet in de aangeboren homoseksuele geaardheid moest worden gezocht als wel in de maatschappelijke en juridische belemmeringen waarmee ze te kampen hadden.

'Eine solche gewaltsame Unterdrückung eines uns so tief eingepflanzten Triebes entwickelt meiner unmassgeblichen Ansicht nach, erst die krankhaften Erscheinungen, die wir bei vielen Urningen beobachten können, sie hängt aber nicht nothwendig mit den betreffenden urningschen Dispositionen selbst zusammen.' (Krafft-Ebing 1887², 139-40)

Een dergelijke redenering kwam in meer autobiografieën voor. Een 50-jarige

Belgische homoseksueel schreef bijvoorbeeld aan Krafft-Ebing:

'Auch ich kann nicht zugeben, trotzdem ich Urning bin, dass meine Natur eine "krankhafte" ist ... aus einem ... leider völlig stichhaltigen Grunde werden wir für krank gehalten, aus dem nämlich, dass wir wirklich krank geworden sind, und dass man dann die Ursache und Wirkung verwechselt.' (Krafft-Ebing 1890⁵, 129-30)

Velen benadrukten dat inversie op zichzelf niet de oorzaak was voor hun leed, maar veeleer de heersende moraal waardoor ze geen uiting konden geven aan hun diepste verlangen. Een 33-jarig man, die in 1889 contact met Krafft-Ebing opnam, was evenals de man uit Londen van mening dat hij niet ver genoeg ging in zijn begrip. Diens werk was een

'... nur schwacher Versuch, die abnorme Erscheinung - welche häufiger vorkommt als Sie ahnen - weiteren Kreisen begreiflich zu machen und zu beweisen, dass die Bethätigung des Naturtriebes, wenn auch in anderer als in der herkömmlichen Form, unmöglich strafbar sein kann. (...) Man betrachte den Urning nicht als ein tieferstehendes Wesen, das wäre irrig. Er ist unter Umständen die vollendeste Schöpfung der Natur. Ich kenne welche, deren Gemüthsanlage so edel ist, wie ich es bei Normalmenschen noch nie beobachtet habe. ... Mit der Zartheit des weiblichen Empfindens vereinigt er in vielen Fällen männliche Kraft und Willensstärke, und wenn er - was häufig vorkommt - auch von schöner Gestalt ist, so bildet er in seinen Gesamteigenschaften wirklich die Musterschöpfung der Natur.' (Krafft-Ebing 1890⁵, 113-4)

Het is opmerkelijk dat Krafft-Ebing dergelijke betogen meestal zonder tegenwerpingen of medisch commentaar publiceerde, hoewel ze niet met zijn theorie strookten. Wel gaf hij aan dat deze levensbeschrijvingen van grote waarde waren, omdat ze veel duidelijk maakten over de wijze waarop de betrokkenen hun geaardheid zelf beleefden. Door urningen zelf aan het woord te laten, maakte hij duidelijk dat zij bij hem op begrip konden rekenen. Dit moet grote indruk op sommigen hebben gemaakt en velen hebben gestimuleerd contact met hem op te nemen. In nieuwe edities van *Psychopathia sexualis* verschenen steeds meer nieuwe en vaak uitgebreide autobiografieën waarin urningen duidelijk maakten dat ze geen genezing zochten aangezien het niet hun geaardheid was die hen ongelukkig maakte, maar veeleer de maatschappelijke veroordeling. 'Er möchte nicht ein Anderer werden, die süssen Erinnerungen einbüssen', aldus vertolkte Krafft-Ebing de stemming van de 42-jarige heer C.v.Z.

'Würde man ihm den Mann absuggerieren, so wäre er unglücklich. Er könne und wolle nicht "umsatteln", denn seine ganze Ethik u.s.w. habe sich aus dieser eigenartigen Sexualität heraus gebildet.' (Krafft-Ebing 1890, 58)

Ook een 36-jarige man beklemtoonde in zijn levensverhaal:

'Ich kann nicht im Gerinsten finden, dass mir mein Zustand als ein unnatürlicher vorkomme, denn so weit ich zurückdenken kann, habe ich immer auf die gleiche Weise gefühlt. ... Ich habe moralisch viel, sehr viel ausgestanden, aber nicht, weil ich meinen Trieb als krankhaft erkannt, sondern durch die allegemeine Verachtung, die uns von allen Seiten trifft.'
(Krafft-Ebing 1890, 55)

Een andere man die vertelde dat hij op zijn reizen door Europa veel willige seksuele partners had gevonden, gaf aan dat het genot dat zijn geaardheid hem verschafte - 'den geheimnisvollen, zauberhaften Reiz, die die Sache bietet' - ruimschoots opwoog tegen de nadelen. De meeste gevoelsgenoten met wie hij in contact was gekomen waren naar zijn zeggen volkomen gezond en gezegend met stalen zenuwen. Tevens sprak hij de hoop uit dat hij met zijn bekentenis anderen een hart onder de riem stak. (Krafft-Ebing 1890, 60-1)

Krafft-Ebing heeft zich duidelijk laten beïnvloeden door zijn homoseksuele patiënten en informanten. In zijn publicaties over inversie schonk hij veel aandacht aan de wetgeving met betrekking tot homoseksueel verkeer. Aanvankelijk bestreed hij de strafbaarstelling van 'tegnatuurlijke ontucht' in Oostenrijk en Duitsland niet en beperkte hij zich tot een pleidooi voor een onderscheiding van misdaad en ziekte. Terwijl hij in 1882 een patiënt die zich uiterst kritisch uitliet over de strafbaarstelling, als cynisch en geestelijk gestoord beschreef (Krafft-Ebing 1882, 216), begon hij zich een paar jaar later, toen hij meerdere levensverhalen had ontvangen waarin de schadelijke gevolgen van de wetsartikelen naar voren kwamen, in naam van de wetenschap uit te spreken voor juridische hervormingen. In de jaren negentig gaf Krafft-Ebing enige betrokkenen gelegenheid pleidooien tegen de strafbaarstelling van homoseksueel verkeer te publiceren en schreef hij in *Psychopathia sexualis* dat het boek ertoe moest bijdragen dat er een eind werd gemaakt aan 'eeuwenoude dwalingen en ontberingen'. Tevens ondersteunde hij het streven van de eerste organisatie die voor de rechten van urningen opkwam, het in 1897 te Berlijn opgerichte *Wissenschaftlich-humanitäres Komitee* onder leiding van de arts Magnus Hirschfeld. Nadat hij Hirschfelds petitie waarin afschaffing van de strafbaarstelling van 'tegnatuurlijke ontucht' werd bepleit, had ondertekend, publiceerde hij een artikel over homoseksualiteit in diens *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*. (Krafft-Ebing 1901) Daarin gaf hij toe dat de wetenschappelijke benadering van uranisme tot op zekere hoogte eenzijdig was geweest en dat het perspectief van de betrokkenen zelf waardevol was om tot een beter inzicht te komen. Nadat hij had uitgelegd dat de meeste urningen wars waren van pederastie en knapenliefde, benadrukte hij dat zij hun verlangens gewoonlijk als natuurlijk ervoeren. Terwijl hij daarvoor naar Griekenland en Rome had verwezen om te illustreren dat gelijkgeslachtelijk verkeer op decadentie wees en de beschaving ondermijnde, was hij nu van mening dat uranisme op zichzelf niet pathologisch was en geestelijke gezondheid in het geheel niet uitsloot. De uitwerking van het seksuele verlangen op het gemoed en het morele bewustzijn kon bij urningen even harmonisch en bevredigend zijn als bij heteroseksuelen. Als biologisch en psychologisch gegeven moest de neiging als een min of meer betreurenswaardige speling van de natuur aanvaard worden en wat betreft de relationele dimensie stelde Krafft-Ebing dat de liefdesgevoelens van de homoseksueel in wezen in niets van die van de

heteroseksueel verschilden. Hoewel hij de voortplanting tot de maatstaf voor het onderscheid tussen normale en abnormale seksualiteit verhief, is er in zijn werk duidelijk sprake van een tendens waarbij de affectieve relatie de reproductie als norm verving. Juist vanwege de positieve waardering van de relationele dimensie van seksualiteit kon hij homoseksualiteit als gelijkwaardig aan heteroseksualiteit gaan zien.

Uit de autobiografieën van urningen komt naar voren dat de betrokkenen niet per definitie een passieve rol vervulden in de medische begripsvorming rond homoseksualiteit. Integendeel, onder invloed van zijn patiënten en informanten veranderden Krafft-Ebings opvattingen. Bovendien waren nauwgezette classificatie en diagnose niet alleen aan de psychiater voorbehouden, ook sommige patiënten gaven blijk van een sterke aandrang om de waarheid over zichzelf te achterhalen en uit te spreken. '... ich sage hier Alles, weil ich nur wahr und ganz wahr schreiben will ...', zo schreef een van hen aan Krafft-Ebing.

'Ich übergebe Ihnen diese Zeilen im Interesse künftiger Leidensgefährten. Veröffentlichen Sie davon im Interesse der Wissenschaft, Wahrheit und Gerechtigkeit, was Ihnen immer davon geeignet erscheint.' (Krafft-Ebing 1890⁵, 162-4)

Ook een 34-jarige koopman verzekerde dat hij met zijn levensbeschrijving naar absolute waarheid streefde.

'Von der Ueberzeugung durchdrungen, dass das Räthsel unseres Daseins nur durch vorurtheilslos denkende Männer der Wissenschaft gelöst oder mindestens beleuchtet werden kann, schildere ich meinen Lebenslauf einzig und allein in der Absicht, hierdurch vielleicht etwas zur Erhellung dieses grausamen Irrthums der Natur beizutragen und so möglicher Weise meinen Schicksalsgenossen späterer Generation von Nutzen sein zu können ... Ich werde mich in meinen Mittheilungen ... der strengsten Objectivität befleissigen und bemerke bezüglich meines drastischen, oft sogar cynischen Styls, dass ich vor allem wahr sein will, daher starken Ausdrücken nicht aus dem Wege gehe, weil diese den von mir erörterten Gegenstand am treffendsten charakterisiren.' (Krafft-Ebing 1890⁵, 189)

Een andere man, die Krafft-Ebing een uitgebreide autobiografie toestuurde en die na lezing van *Psychopathia sexualis* tot de conclusie was gekomen dat hij was behept met 'ein durch Homosexualität kompliziertes Gemisch von Sadismus und Masochismus unter fetischistischen Begleiterscheinungen', onderstreepte dat zijn bekentenis gebaseerd was op nauwgezette en objectieve zelfanalyse.

'Ich vermag mich stets sowohl vollständig in die Lage und Gefühle eines andern hineinzudenken, als auch mich selbst vom Standpunkt eines Unparteiischen genau und schonungslos zu beurteilen.' (Krafft-Ebing 1912, 165-6)

Uit Krafft-Ebings casuïstiek blijkt dat de psychiatrische bemoeienis met seksualiteit niet alleen tot medische behandeling van perversies leidde, maar de betrokkenen ook de mogelijkheid gaf een eigen geluid te laten horen. Dat werd in de hand gewerkt door het feit dat Krafft-Ebings werk op verschillende manieren was te interpreteren. Enerzijds liet *Psychopathia sexualis* zich lezen als een vertolking van de christelijk-burgerlijke moraal - de hartstochten vormden volgens Krafft-Ebing een grote bedreiging voor de beschaving als zij niet werden beheerst - anderzijds onderstreepte hij dat seksualiteit van grote betekenis was voor het menselijk samenleven. De geslachtsdrift lag ten grondslag aan culturele verworvenheden als ethiek, esthetiek, godsdienst en kunst, en liefde zonder zinnelijkheid was voor hem ondenkbaar. In *Psychopathia sexualis* presenteerde hij niet alleen een serie seksuele afwijkingen, maar liet hij ook zijn licht schijnen op de psychologische aspecten van het geslachtsleven in het algemeen. Daarbij kwam het onderscheid tussen normaal en abnormaal, dat hij aan het begin van zijn boek op basis van de christelijke voortplantingsnorm met aplomb poneerde, voortdurend ter discussie te staan. In de feitelijke beschrijving van seksuele activiteiten verscheen niet de voortplanting, maar genot, het orgasme als 'doel' van de wellust. Bovendien gaf Krafft-Ebing aan dat 'normale' seksualiteit raakvlakken met perversies vertoonden. Zo definieerde hij sadisme en masochisme als fundamentele psychoseksuele perversies omdat deze verschijnselen nauw zouden samenhangen met het wezen van mannelijke respectievelijk vrouwelijke seksualiteit. De eerste kenmerkte zich immers door veroveringszucht en agressie en de laatste door onderwerping en passiviteit. Ook de scheiding tussen normale en fetisjistische seksualiteit was eerder diffuus dan absoluut. De individualisering van de liefde, het persoonsgebonden karakter van seksuele aantrekking en dus ook de monogamie berustten op de voorliefde voor bijzondere lichamelijke en psychische eigenschappen van de partner. Met zijn aandacht voor inversie relativeerde hij de scheiding tussen mannelijk en vrouwelijk: het voorkomen van inversie was een belangrijke aanwijzing dat de mens vanuit fylo- en ontogenetisch oogpunt in wezen biseksueel was.

Psychopathia sexualis had zijn succes niet alleen te danken aan wetenschappelijke, maar evenzeer aan pornografische kwaliteiten. Hoewel het uitdrukkelijk was bedoeld voor artsen en juristen - *Eine medizinische-gerichtliche Studie für Ärzte und Juristen*, zo luidde de ondertitel nadrukkelijk - moeten heel wat leken het boek hebben aangeschaft vanwege de gedetailleerde en weinig verhullende casuïstiek. Niet zonder reden kritiseerden enige collega's Krafft-Ebing omdat hij zijn patiënten te veel zelf aan het woord liet en hij op hun verhalen en verklaringen afging. Hij zag zich gedwongen aanstootgevende passages in het latijn te vertalen en hij benadrukte dat hij zich van een wetenschappelijk jargon bediende, zodat onbevoegden het boek minder snel ter hand namen. Tegelijkertijd meldde hij dat hij veel brieven en levensbeschrijvingen had ontvangen van betrokkenen, merendeels 'hoogstaande' en 'fijngevoelige' mensen. *Psychopathia sexualis* bevredigde niet alleen de nieuwsgierigheid van door seksualiteit gefascineerde lezers, degenen die in fantasie of in daadwerkelijk gedrag deden wat in het boek zo nauwgezet werd beschreven, konden in het boek voorlichting, troost en herkenning vinden. Het was heel goed mogelijk de medische diagnosen te negeren en in Krafft-Ebings werk een aanzet tot een bevestiging en acceptatie van seksuele variatie te lezen.

Weliswaar liet Krafft-Ebing niet na voortdurend zijn afschuw uit te spreken over de

perversies waar hij in de vakliteratuur, in de rechtszaal en in zijn spreekkamer mee te maken kreeg, maar dit nam niet weg dat hij uitgebreid uit semi-pornografische boeken als *La corruption á Paris* citeerde en aan de hand van krantenartikelen ('Der Ball der Weiberfeinde') het bonte leven van pederasten en urningen kleurrijk schilderde. (Krafft-Ebing 1912, 391, 440-443) Als hij het burgerlijk fatsoen echt had willen sparen, zou hij niet hebben uitgelegd dat, hoe ontaard de toestanden binnen deze subcultuur ook mochten zijn, ze geen reden waren om tegennatuurlijke ontucht strafbaar te stellen. Evenmin zou hij uitvoerig mannen aan het woord hebben gelaten die uit ervaring wisten wat steden als Wenen, Boedapest, Berlijn en Parijs zoal te bieden hadden aan erotisch vertier. Een 31-jarige homoseksuele man, die Krafft-Ebing op het hart drukte dat hij geen genezing voor zijn neigingen wilde omdat deze hadden gezorgd voor veel 'unvergesslich süsse Stunden', beweerde bijvoorbeeld: 'Ich könnte Bände schreiben über meine Bekanntschaften, die über 500 betragen.' (Krafft-Ebing 1912, 279-80) Een Duitse arts, die zelf een roman had geschreven over het leven van urningen, was, zoals menigeen, zeer goed op de hoogte van homoseksuele ontmoetingsplaatsen in vele steden.

'Ich bin, seit ich mir meines abnormen Triebes bewusst bin, mit weit über tausend Gleichgearteten in Berührung getreten. Fast jede grössere Stadt besitzt irgend einen Versammlungsort, sowie einen sogenannten Strich. ... Da die meisten "Tanten", auch ich, ihre Abnormität keineswegs als Unglück empfinden, sondern bedauern würden, wenn dieser Zustand sich ändern würde, da ferner der angeborene Zustand nach meiner und aller anderen Ueberzeugung nich beeinflussbar ist, so geht unser ganzs Hoffen darauf hin, dass es zu einer Abänderung der bezüglichlichen Strafgesetzparagraphen kommen möge ...' (Krafft-Ebing 1912, 288)

Sommige patiënten gaven duidelijk uiting aan hun ongenoegen over de heersende moraal en de medische wetenschap. Reeds in 1885 publiceerde Krafft-Ebing een brief van een 35-jarige urning die zich afvroeg:

'Wann wird man anfangen, auch im grossen Publicum der Sache ohne Vorurtheil näher zu treten? Die Wissenschaft darf jedenfalls keinen Augenblick innehalten, die gewonnenen Resultate möglichst zu verbreiten und auch dem Laien verständlich zu machen.' (Krafft-Ebing 1885, 42)

Een soortgelijk appel werd gedaan door een hoge Duitse ambtenaar wiens autobiografie in 1892 verscheen. Bij zijn levensbeschrijving had hij een uitgebreide juridische verhandeling over de strafbaarstelling van homoseksueel verkeer gevoegd, waarin de ambtenaar concludeerde dat deze een uiting van vooroordelen en onwetendheid was. (Krafft-Ebing 1892, 43) Een 22-jarige student geneeskunde, wiens levensbeschrijving in 1890 verscheen, protesteerde nog heftiger tegen het onrecht dat de maatschappij hem aandeed.

'Ich verdamme mit Absicht und Bewusstsein die heutige Moral, die geschlechtlich Abnormale zu Vergehen gegen willkürliche Gesetze zwingt und halte geschlechtlichen Umgang zweier Personen desselben Geschlechts für

in das Belieben des Einzelnen gestellt, ohne dass Gesetzgeber ein Recht auf Einspruch hätten. (...) Ich habe ... Sehnsucht nach einer Zeit, wo ich bequemer und mit weniger Entdeckungsgefahr denselben nachgehen kann, um mir eine Freude zu bereiten, die Niemand schadet.' (Krafft-Ebing 1890, 63, 66)

Door dergelijke brieven te publiceren, liet Krafft-Ebing mensen aan het woord die verder nauwelijks gelegenheid hadden hun stem in het openbaar te laten horen. *Psychopathia sexualis* was niet alleen een handboek voor collega's en juristen, maar evenzeer een spreekbuis en forum voor urningen die hun eigen verhaal naar buiten wilden brengen en naar identificatiemogelijkheden zochten. De betrokkenen kregen alle gelegenheid hun opvattingen voor het voetlicht te brengen en het boek kon een aanzet geven tot seksuele bewustwording, zelfbevestiging en identificatie. Ondanks het ziektedenken functioneerde Krafft-Ebing's werk als intermediair tussen individuele zelfbespiegeling en beginnend groepsbewustzijn. Niet zonder reden richtten urningen zich met hun levensbeschrijvingen hoopvol tot een invloedrijk psychiater als Krafft-Ebing. Zij meenden erkenning en steun in zijn werk te vinden, zoals de brief van een Belgische urning duidelijk illustreert.

'Hochgeehrter Herr Professor! Sie werden mit empfinden können, was es heisst, das was mich im Leben weitaus am tiefsten berührt, mein Leben lang in mich verschliessen zu müssen und mich Niemanden anvertrauen zu können, während ich so oft der Vertraute bei höchster Freude und tiefstem Leid gewesen bin. Sie sind der Erste, dem ich mich eröffne, machen Sie von diesem Briefe jeden beliebigen Gebrauch, vielleicht trägt er einst mit dazu bei, das Schicksal Spätergeborener, denen die Natur gleiche Empfindungen wie mir gegeben hat, leichter zu machen.' (Krafft-Ebing 1890⁵, 135)

Blijkbaar werd Krafft-Ebing niet alleen gezien als een arts die ziekten behandelde; voor veel van zijn homoseksuele patiënten belichaamde hij een wetenschapsideaal die een verbetering van hun situatie in het vooruitzicht stelde. Reeds in 1882, vier jaar voordat *Psychopathia sexualis* verscheen, schreef een man aan hem:

'Ich las in der Zeitschrift für Psychiatrie Ihre Arbeit. Ich bin durch dieselbe und gewiss Tausende mit mir rehabilitiert in den Augen jedes denkenden und halbwegs ehrlichen Menschen und sage Ihnen dafür meinen wärmsten Dank. Sie wissen wohl selbst, wie sehr unsere Sache verpönt, verachtet und verfolgt wird.' (Krafft-Ebing 1884, 2)

Objectieve wetenschap en rechtvaardigheid lagen in elkaars verlengde, zo geloofde menigeeen. Zo liet een lezer van *Psychopathia sexualis* aan Krafft-Ebing weten:

'Ich sah dass Sie vorurtheilslos, im Interesse der Wissenschaft und Menschlichkeit, erwägen und forschen. Wenn ich Ihnen nun auch nicht viel des Neuen mittheilen kann, so will ich doch über Einiges sprechen, das Sie gütigst hinnehmen wollen als einen weiteren Baustein zu Ihrem Werk, und das ich vertrauensvoll in Ihre Hände lege, mit zu unserer gesellschaftlichen Rettung.'

(Krafft-Ebing 1890⁵, 161)

Met zijn pleidooi voor wetenschappelijk begrip en zijn kritische kanttekeningen bij de strafwetgeving profileerde Krafft-Ebing zich als een humaan psychiater. Door deze stellingname zagen urningen hem eerder als bondgenoot dan als tegenstander, temeer omdat het streven naar genezing van inversie een ondergeschikte rol speelde in zijn werk. Hij experimenteerde met hypnose ter genezing van verworven inversie, maar van pogingen om de aangeboren vorm te verhelpen, verwachtte hij niet veel. In feite hadden veel patiënten niet echt een medische behandeling nodig, aangezien de bekentenis op zichzelf een louterende werking had. Nadat hij *Psychopathia sexualis*, gelezen had, schreef een urning aan Krafft-Ebing:

'Ihr Werk ... hat mir viel Trost gebracht, es enthält Abschnitte, die ich mit hätte copiren können, so sehr sind sie unbewusst aus meinem eigenen Leben entnommen. - Seit ich Ihr wohlwollendes Interesse für unsere verrufene Classe daraus ersehen habe, ist es mir viel leichter ums Herz geworden, dies war das erstmal, dass ich Jemanden traf, der mir zeigte, dass wir nicht ganz so schlecht sind, als man uns macht ... jedenfalls fühle ich eine grosse Last von mir genommen.' (Krafft-Ebing 1890, 55)

Een andere urning, die het betreurde dat hij niet eerder in zijn leven kennis had genomen van *Psychopathia sexualis* omdat hem dan veel leed bespaard was gebleven, vertrouwde Krafft-Ebing toe:

'Niemand ahnt mein eigentliches Wesen, - nur Sie, ein Fremder, Sie kennen mich jetzt allein, und zwar der Hauptsache nach so genau, wie nicht Vater und Mutter, nicht Freund, nicht Frau, nicht Geliebter. Es ist mir eine Wohltat gewesen, jenes drückende Geheimnis der eigenen Natur einmal preisgeben zu dürfen.' (Krafft-Ebing 1890⁵, 152)

Uit de casuïstiek in de *Psychopathia sexualis* valt af te leiden dat Krafft-Ebing en enige over het algemeen hoogopgeleide en uit de hogere klassen afkomstige patiënten en informanten innig samenwerkten. Wilden de laatsten hun stem publiekelijk verheffen dan waren ze grotendeels op welwillende artsen als Krafft-Ebing aangewezen omdat de geneeskunde het enige respectabele kader bood waarin hun verlangen enige erkenning vond. Buiten de literatuur konden homoseksuelen alleen aan het woord komen in de vorm van in ziektegeschiedenissen opgenomen bekentenissen. Op zijn beurt was Krafft-Ebing min of meer afhankelijk van de getuigenissen van de betrokkenen, niet alleen om zijn nosologie empirisch te funderen, maar ook omdat hij zich voornamelijk op het gemoedsleven richtte en af moest gaan op wat de betrokkenen hem vertelden. In de vorm van levensverhalen verschaften zij hem het materiaal voor zijn casuïstiek. De rol van de psychiatrie bestond in eerste instantie uit herdefinitie, herwaardering en verspreiding van een identiteit die al zekere contouren had gekregen voordat zij het ziekte-etiket kreeg opgeplakt. De in de jaren zestig door de Duits-Hongaarse schrijver Karl Maria Kertbeny en de Duitse jurist Karl Heinrich Ulrichs geïntroduceerde begrippen 'homoseksualiteit' en 'uranisme' hadden eerder een proto-emanipatorische dan een

medische oorsprong; ze dienden in de eerste plaats om alle negatieve associaties die aan de in de strafwetgeving voorkomende termen 'tegennatuurlijke ontucht' en 'sodomie' kleefden, weg te nemen. Met name Ulrichs onderbouwde zijn pleidooi voor de opheffing van de strafbaarstelling van tegennatuurlijke ontucht in Duitsland met een biologische theorie. Uranisme bij mannen hield in dat zij een vrouwelijke ziel in een mannelijk lichaam bezaten; bij vrouwen was er sprake van een mannelijke ziel in een vrouwelijk lichaam. Al vroeg raakte Krafft-Ebing door lezing van het werk van Ulrichs geïnteresseerd in wat hij toen dit 'raadselachtige' en 'interessante fenomeen' noemde en later zou hij Ulrichs' invloed beslissend noemen om zich in de perversies te verdiepen. (Ulrichs 1878, 108)

Voor urningen betekende de medische aandacht niet altijd veroordeling maar ook erkenning en bevestiging van hun verlangen, kortom, een stimulans tot identiteitsvorming. De homoseksuele identiteit kreeg aan het eind van de eeuw gestalte doordat er mannen waren die vanuit een verlangen naar zelfrechtvaardiging en zelfbestemming uit eigen beweging hun leven voor psychiaters gingen beschrijven. De autobiografische zelfbekentenis, ook al werd deze door de arts als ziektegeschiedenis opgetekend en gepresenteerd, kon dienen om schuldgevoelens en isolement te overwinnen, en om het zelfbewustzijn te bevestigen en te bevorderen. Uit Krafft-Ebings ziektegeschiedenissen en de autobiografieën blijkt dat de betrokkenen zijn medisch-biologische theorieën tot op zekere hoogte gebruikten om hun bestaan te rechtvaardigen. Degeneratie betekende voor hen dat hun geaardheid biologisch verankerd en dus onveranderlijk was en het medische model waarin seksualiteit werd voorgesteld als een stuwende, dwangmatige drift in de mens, leende zich goed voor een rechtvaardiging van homoseksueel gedrag. Velen benadrukten dat ze hun eerste seksuele ervaringen als bevrijdend ervoeren en dat ze hun geaardheid niet als ziek, maar als natuurlijk beschouwden. Het probleem was dat de overgeleverde normen en waarden een belemmering voor de natuurlijke aandrang vormden.

Hoewel Krafft-Ebings medische verklaringen niet naadloos aansloten op het zelfbeeld van de betrokkenen, verschaftte zijn psychiatrie, waarin ziektegeschiedenissen zo'n vooraanstaande plaats innamen, wel een duidelijk model voor de vormgeving van hun levensverhaal. Seksuele identiteit moet in dit verband niet worden opgevat als psychologisch gegeven, dat als het ware buiten de maatschappij om al in de individuele mens aanwezig is, maar als uitkomst van interpretaties van gevoelens en gedragingen, als een narratieve constructie waarmee mensen hun ervaringen in een betekenisvol geheel zin geven. De elementen die steeds in de levensverhalen terugkomen, zijn voor een groot deel ontleend aan de medische casuïstiek: erfelijkheid, familieachtergrond, de retrospectieve ontdekking van het anders-zijn vanaf de vroegste jeugd, de overtuiging dat de kern van het zelf altijd hetzelfde is gebleven, de eerste seksuele ervaringen, de schuldgevoelens in verband met masturbatie, bijzonderheden met betrekking tot seksuele gedragingen, fantasieën en dromen, de lichamelijke en psychische gezondheid, de sekse-identiteit, het gevoel dat de seksuele aandrang onontkoombaar is en onverbreekbaar met het ware zelf verbonden is, het bewustzijn dat men in conflict met de maatschappij verkeert, de ontdekking van gevoelsgenoten en de poging tot zelfrechtvaardiging.

Zelfbekentenissen van urningen werden niet alleen in de hand gewerkt door de psychiatrische begripsvorming en de macht van de medische stand. Disciplinerings-

en medicaliseringstheorieën schieten te kort omdat ze de interactie tussen wetenschappelijke begripsvorming en zelfbenoeming te eenzijdig vanuit de positie van de medische beroepsgroep belichten. Het initiatief ging niet alleen van de zich professionaliserende psychiaters uit; onder hun burgerlijke clientèle is min of meer onafhankelijk van de medische wetenschap een sterke drang tot zelfanalyse aan te treffen. Zowel de wetenschappelijke bemoeienis met seksualiteit als de individuele behoefte aan identificatie houden elk op hun eigen wijze verband met de verzelfstandiging van seksualiteit als apart levensgebied in de maatschappij als geheel en de koppeling van het seksuele verlangen aan persoonlijke identiteit. Terwijl het seksuele gedrag in de traditionele samenleving was ingebed in een meer omvattend complex van houdingen en handelingen en een functie vervulde binnen economische en sociale structuren, werd seksualiteit in de context van romantische liefde en de privésfeer steeds meer geassocieerd met een individuele emotionele passie en onderwerp van zelfreflectie. (Vgl. Luhmann 1982, Giddens 1991) De verzelfstandiging van seksualiteit maakte het mogelijk haar te zien als een aandrift die geen doel heeft buiten zichzelf en onderhevig is aan eigen fysiologische en psychologische wetmatigheden, die door de medische wetenschap in kaart was te brengen. Maar niet alleen de psychiatrie maakte seksualiteit tot aparte categorie en individueel kenmerk; uit de autobiografieën van Krafft-Ebings patiënten en informanten komt naar voren dat er ook in de maatschappij van het fin-de-siècle in bepaalde kringen een sterke neiging bestond om in seksuele ervaringen de kern van het ware zelf te zoeken. De homoseksuele identiteit kreeg vorm in een wisselwerking tussen groeiende zelfreflectie en psychiatrische theorievorming.

Aangehaalde bronnen en literatuur

Davidson, A. (1990) Closing Up the Corpses: Diseases of Sexuality and the Emergence of the Psychiatric Style of Reasoning. In: G. Boolos ed. *Meaning and Method: Essays in Honor of Hilary Putnam*. Cambridge.

Davidson, A. (1987) Sex and the Emergence of Sexuality. *Critical Inquiry*, 14, 16-48.

Foucault, M. (1984) *De wil tot weten. Geschiedenis van de seksualiteit*. dl.1. Nijmegen: SUN.

Hansen, B. (1992) American Physicians' 'Discovery' of Homosexuals, 1880-1900: A New Diagnosis in a Changing Society. In: C.E. Rosenberg, J. Golden eds. *Framing Disease. Studies in Cultural History*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

Hekma, G. (1987) *Homoseksualiteit, een medische reputatie. De uitdoktering van de homoseksueel in negentiende-eeuws Nederland*. Amsterdam: SUA.

Johnston, W. (1972) *The Austrian Mind. An Intellectual and Social History, 1848-1938*. Berkely: University of California Press.

Krafft-Ebing, Richard von. *Nachlass: brieven van Freiherr von R. (juli 1900) en G.P. (10-3-1899) aan Richard von Krafft-Ebing*.

Krafft-Ebing, Richard von. (1877) Ueber gewisse Anomalien des Geschlechtstriebes und die klinisch-forensische Verwerthung derselben als eines wahrscheinlich functionellen Degenerationszeichens des centralen Nervensystems. *Archiv für Psychiatrie und Nervenkrankheiten*, 7, 291-312.

Krafft-Ebing, Richard von. (1882) Zur 'conträren Sexualempfindung' in klinisch-forensischer Hinsicht. *Allgemeine Zeitschrift für Psychiatrie*, 38, 211-27.

Krafft-Ebing, Richard von. (1884) Zur Lehre von der conträren Sexualempfindung. *Irrenfreund*, 26, 1-14.

Krafft-Ebing, Richard von. (1885) Die conträre Sexualempfindung vor dem Forum. *Jahrbücher für Psychiatrie und forensische Psychologie*, 6, 34-47.

Krafft-Ebing, Richard von. (1886) *Psychopathia sexualis. Eine klinisch-forensische Studie*. Stuttgart: Ferdinand Enke. Andere aangehaalde edities: (1887², 1890⁵, 1912¹⁴) *Psychopathia sexualis. Mit besonderer Berücksichtigung der conträren Sexualempfindung. Eine medizinisch-gerichtliche Studie für Ärzte und Juristen*. Stuttgart: Ferdinand Enke.

Krafft-Ebing, Richard von. (1890) *Neue Forschungen auf dem Gebiete der Psychopathia sexualis. Eine medicinisch-psychologische Studie*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke.

Krafft-Ebing, Richard von. (1892) Zur conträren Sexualempfindung. Autobiographie und strafrechtliche Betrachtungen von einem conträr Sexualen. *Wiener Medizinische Blätter*, 15/1,3, 7-9, 42-44.

Krafft-Ebing, Richard von. (1901) Neue Studien auf dem Gebiete der Homosexualität. *Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen*, 3, 1-36.

Luhmann, N. (1982) *Liebe als Passion. Zur Codierung von Intimität*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Mosse, G.L. (1988) *The Culture of Western Europe. The Nineteenth and Twentieth Centuries*. Boulder, London: Westview Press.

Mosse, G.L. (1985) *Nationalism and Sexuality. Respectability and Abnormal Sexuality in Modern Europe*. New York: Howard Fertig.

Müller, K. (1991) *Aber in meinem Herzen sprach eine Stimme so laut. Homosexuelle Autobiographien und medizinische Pathographien im neunzehnten Jahrhundert*. Berlin: Verlag rosa Winkel.

Szasz, Thomas. (1980) *Sex by Prescription*. Garden City, New York: Anchor Press/Doubleday.

Ulrichs, K.H. (1878/1898) *'Kritische Pfeile'. Denkschrift über die Bestrafung der Urningsliebe*. Leipzig: Max Spohr.

Weeks, J. (1981) *Sex, Politics and Society. The Regulation of Sexuality since 1800*. London, New York: Longman.